

положение обеспечивает личности возможность объективно оценивать ситуацию, увидеть ее в развернутой временной перспективе и найти возможность постановки реальных целей при выборе будущей профессии.

Ключевые слова: ранняя юность, профессиональное самоопределение старшеклассников, самооценка, профессиональные притязания.

Summary. The psychological aspects of senior pupils self-rating and professional demands in self-determination structure are presented in the article. The importance of person's self-rating and demand level in the period of early youth are discovered. The contradiction and professional self-determination speciality of modern senior pupils are explained. The issue of self-appraisal formation and level of claims as personal constructs of personality self-consciousness is demonstrated in the article. On the basis of native and foreign scientists researches the value of variation and flexibility of self-appraisal and claims level in personality development, her/his activity and purpose fullness is defined. It is mentioned that regularities of functional course of self-appraisal and human claims level define possibilities of ideal, general and actual aims separation in temporal plane. The above mentioned statement provides for personality possibility to evaluate situation objectively, to see it in extensive temporal perspective and to find possibility of real aims formation while choosing future occupation.

Key words: early youth, senior pupils, professional self-determination, self-rating, professional demands.

УДК 159.91+159.922.7

В.П. МАРЦИНОВСЬКИЙ, Л.П.КУЦОКОНЬ,
О.Г.РУДЬ, ГУСАКОВСЬКА Т. М.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЧАСУ ТА УВАГИ ДІТЕЙ

Резюме. Дослідження присвячене проблемі розвитку відчуття часу у дітей старшого дошкільного віку та його взаємозв'язку з увагою. В ході дослідження підтвердилися висловлені нами гіпотетичні положення про те, що у дітей старшого дошкільного віку, відбувається розвиток та формування відчуття часу, якщо його розглядати як феномен, що включає фізичний, психічний і художній час.

Ключові слова: час, ритми, людина, діяльність, успіх, сприйняття, константність, апперцепція, діти, біологічний, психологічний і історичний час.

Постановка проблеми. Сучасна цивілізація характеризується небаченими швидкостями, різкою зміною ритмів і нестачею часу. Сьогодні людині будь-якого віку, професії, спеціальності необхідне вміння аналізувати час, тонко його відчувати, раціональніше використовувати і значно більше цінувати. З проблемою часу людина стикається щоденно, щохвилино. Час – це регулятор всієї діяльності людини. Жодна діяльність не проходить без сприйняття часу. Тому важливо знати, що таке «час», як він сприймається людиною, від чого залежить його сприйняття. Це може допомогти людині в організації діяльності, раціонально використовувати час. Багаторічні дослідження Д.Г. Елькіна вказують на прямий зв'язок між точним сприйняттям часу та успішною діяльністю [1, 2, 3]. Час існує об'єктивно, безперервно ідуть хвилини за хвилиною, один день за іншим, минають місяці, роки, століття. Але, не зважаючи на те, що плин часу у всьому світі підкорюється одним і тим же законам, для кожної окремої людини один і той же проміжок об'єктивно минулого часу може представлятися коротшим чи довшим, ніж він був насправді. Для різних людей один і той же відрізок об'єктивно минулого може мати зовсім різні значення. Для одної людини тиждень триває як місяць для іншої [3, 4, 5]. Дитині життєво необхідне орієнтування в часі, який служить базисом його особистості. Діти, ще не мають життєвого досвіду, яким володіють дорослі, але вони мають перевагу в тому, що у них ще збереглися колосальні природні можливості, до яких, зокрема, відноситься розвиток природовідповідного відчуття часу. Володіючи розвиненим відчуттям часу, діти здатні керувати собою і будь-якою ситуацією, в якій вони опиняються. Їх адекватність і активність значно підвищуються, а дії, які вони чинять відрізняються послідовністю і обдуманістю [5, 7, 8].

Досягнення високих результатів у різних видах спорту залежать від розвитку психомоторних здібностей спортсменів, складовою, яких є здібність до сприйняття (відчуття) часу та простору. Хронобіологічні і індивідуальні особливості сприйняття часу і простору людиною є одним із провідних чинників, що лімітує успіхи в професійній (спортивній) діяльності. Від здібності точно відчувати часові параметри рухів залежить ефективність оволодіння технікою, тактикою і здібність управляти своїми рухами в цілому. Високий розвиток здібності до сприйняття часу може свідчити про спортивну обдарованість дитини і її схильність до занять видами спорту, що потребують значного розвитку здібності, що досліджується. Тому визначення критеріїв оцінювання здібності до сприйняття часу і простору є актуальною проблемою.

У сучасній методиці проблема розвитку відчуття часу трактується неоднорідно, вона досліджується вченими практично у всіх науках [5, 6, 7]. Наприклад, проблему біологічного часу вперше висвітлив у середині минулого сторіччя Карл Ернест фон Бер. У подальшому проблему біологічного часу, а також механізм сприйняття часу розробляли І.І. Шмальгаузен, Т.А. Детлаф і ін. У географії час досліджували А.Д. Арманд, В.А. Канке. Проблема об'єктивного і суб'єктивного часу була предметом обговорення в дослідженнях П.Жане (він спробував розглянути психологічну еволюцію особи в реальному тимчасовому протіканні, співвіднести вікові фази і біографічні ступені життєвого шляху, зв'язати біологічний, психологічний і історичний час в єдиній системі координат еволюції особи), Ш. Бюлер (вона встановила закономірності в зміні фаз життя, в зміні

домінуючих тенденцій, в зміні життєвій активності залежно від віку, зробила спробу інтегрувати біологічний і психологічний часи життя в єдиній біографічній системі координат), Ж. Піаже, Д. Льовіна, М.М. Бахтіна і ін. [7, 8]. Проблемою розвитку уявлень про час у дітей дошкільного віку займалися Т.Д. Ріхтерман, Т.І. Тарабаріна, Е. І. Соколова, Л.М. Маневцова, Р. Л. Непомнящая, О.Е. Дрень, А.Ф. Яфальян та інші. Сучасною потребою суспільства є активна, мобільна і така, що легко адаптується до різних умов особа, і, на противагу цьому, недостатня розробленість психолого-педагогічних умов, що забезпечують гармонійний її розвиток. Вивчення даної проблеми зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження: аналіз проблеми формування сприйняття часу та розвитку сприйняття майбутнього часу дітьми.

Виклад основного матеріалу. Здатність створювати образ свого майбутнього в деталях і в розвитку - одна з самих важливих навичок в розвитку сприйняття часу. Відповідно до виділених критеріїв, показників та рівнів проявів відчуття часу, було організовано проведення дослідження на базі ДНЗ №40 «Червоні вітрила» м. Рівного на протязі 2011-2012 навчального року. Об'єктом експерименту стали вихованці старших групи. Діагностику рівня розвитку сприйняття часу ми здійснили за допомогою методики діагностики сприйняття часу в процесі ігрової діяльності дітей Яфальян, Дрень.

Діти з захопленням включалися в таку роботу, оскільки методика передбачає фантазування і використання уяви, творчий процес, деякі діти обирали найближче майбутнє, деякі – майбутнє на інших планетах. Первинні дані дослідження сформованості відчуття часу за методикою розміщено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Первинні дані дослідження сформованості відчуття часу – констатуючий етап

Досліджуваний	Зміст розповіді	Спонтанний	Ситуативний	Константний
1.Настя Т.	На іншій планеті	1		
2.Ваня С.	Мультик «Мулан»	1		
3.Даша О.	Мультик «покемони»	1		
4.Кароліна З.	Про школу			1
5.Костя Д.	Про школу			1
6. Микита Ю.	Про школу			1
7.Таня Т.	День народження		1	
8.Юля К.	сім'я	1		
9.Вікторія В.	Про школу		1	
10.Анастасія З.	Домашня тваринка	1		
11.Роксолана П.	Похід в гості	1		
12.Ярослав Н.	Новий рік	1		
13.Катя Н.	сім'я		1	
14.Олена Д.	Подарунки на свято		1	
15.Назар Б.	Про маму	1		
16.Артем Ц.	сестричка	1		
17.Влад Т.	мультки	1		
18.Андрій В.	Про школу		1	
19.Анна-Марія В.	сім'я	1		
20. Діана С.	Невизн. зміст	1		
21.Даніель С.	мультки	1		
22.Гра К.	Про школу	1		
23.Катя Г.	Мульт. «Скубі»	1		
24.Оля Г.	Професія майбутнього		1	
Загальна кількість відповідей даного рівня		15	6	3

Діти вибрали «подорож в найближче майбутнє» (Кароліна З., Костя Д., Микита Ю.) склали розповідь на основі уявлень про школу, які були отримані на заняттях з вихователем. Образи майбутнього створювалися дітьми фрагментарно, іноді простежувалася єдність простору і часу (ситуативний рівень). Діти вибрали «подорож на іншу планету» (Настя Т., Ваня С., Даша О.) розповідали про супергероїв з мультфільмів, але діти не могли створити образ майбутнього в деталях, не могли розвинути сюжет, не виділяли взаємозв'язку простору і часу (спонтанний рівень). Всі ці завдання носять не тільки діагностичний, але і розвиваючий характер. Вже після виконання цих завдань у дітей починають виявлятися ті або інші уміння, що характеризують відчуття часу.

Аналіз результатів експерименту дозволив нам виявити в цілому ситуативний рівень розвитку відчуття часу у дітей старшого дошкільного віку. Проте, ми з'ясували, що у дітей є потреба і прагнення пізнавати навколишній світ, знайти своє місце в нім. Діти розуміють цінність часу, в якому вони живуть, яке належить їм, але лише частково розуміють значущість минулого досвіду людей і того часу, в якому вони жили. Дітям легше орієнтуватися в реальному часі, чим у майбутньому. Це пояснюється тим, що практично освоєний час усвідомлюється дітьми швидше, ніж інтелектуальним розумовим способом. Проте наявність дітей з константним рівнем прояву відчуття часу, дозволяють припустити, що у дітей можна сформувати адекватні

точні уявлення про різноманітні характеристики часів і його цінності в життєдіяльності людей. Але для цього в дошкільній установі повинні бути створені певні умови, розроблена система ігор, що включає дидактичні, творчі ігри і ігри-вправи.

Таблиця 3.

Рівень розвитку відчуття психічного часу майбутнього на контрольному етапі дослідження

Рівні	Кількість відповідей	Сума
Спонтанний	6	6
Ситуативний	5	10
Константний	13	39

Таким чином, контрольний етап дослідження, мета якого полягала у виявленні якісних змін в рівнях розвитку уявлень про майбутнє у дітей старшого дошкільного віку ігровими засобами, а також про динаміку цих змін, дозволив виявити кількісні і якісні зміни, обумовлені розвитком відчуття часу. Основним досягненням в якісних характеристиках з'явилося усвідомлення дітьми цінності і значущості категорії час для життя людей і їх власної життєдіяльності. Найбільш активними методами, що забезпечують досягнення у формуванні точних уявлень про час і розуміння його сенсу в життєдіяльності людини, виступили "подорожі".

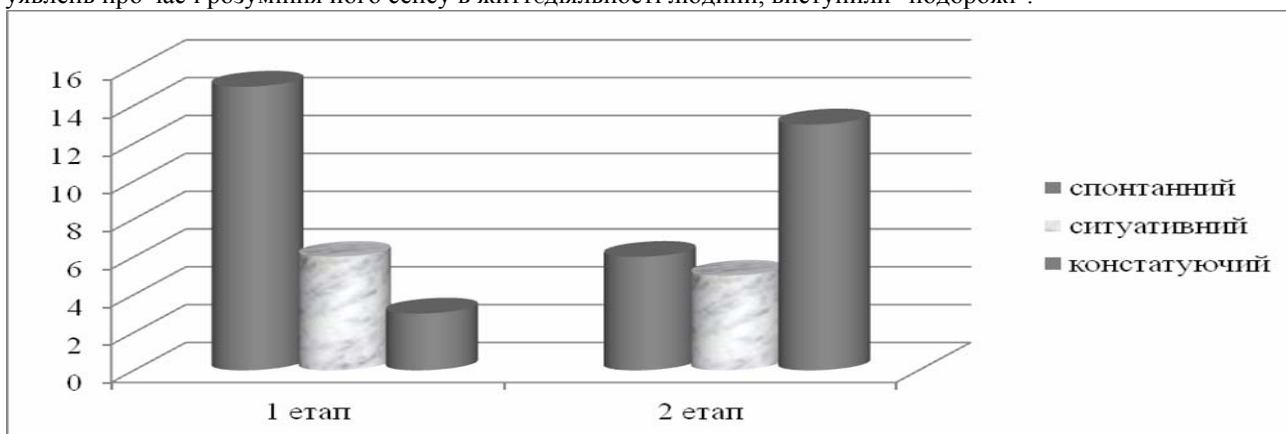

Рис. 1. Динаміка розвитку відчуття майбутнього дітьми дошкільного віку

На рисунку 1 можна простежити динаміку розвитку відчуття майбутнього дітьми молодшого шкільного віку. Значно зменшилася кількість відповідей спонтанного рівня. Майже не змінилася кількість відповідей ситуативного рівня. Кількість відповідей константного рівня зросла більш ніж вдвічі. Відбулося формування відчуття часу, вміння виділяти циклічність у часі, тобто, здатність володіти фізичним часом. Набула розвитку здатність створювати образ майбутнього в деталях і в динаміці; відчувати єдність ритму, простору і часу. При уявленні подій майбутнього було використано засоби художнього часу, передано єдність ритму, часу і простору в художній діяльності. Повторне проведення завдань на виявлення рівня уявлень про майбутнє дозволив виявити якісні позитивні новоутворення у дітей. Діти навчилися встановлювати взаємозв'язок між течією часу і власним життям, відчували тимчасові відрізки і співвідносили зміни в часі і в діяльності і тому подібне. Пояснення цьому полягає в тому, що в дошкільній освітній установі були створені спеціально організовані види діяльності, що сприяли інтеріоризації знань про час. Тематика відповідей була майже тотожною, лише відрізнялася за рівнем побудови відповіді. Багато дітей змогли вільно переміщатися в майбутнє, проте деякі створити образ майбутнього в деталях і розвитку змогли не всі діти. У більшості дітей була виявлена здатність відчувати єдність ритму, простору і часу на навколишньому світі і співвідносити це з внутрішнім відчуттям часу (табл. 2).

Висновки. Отже, дошкільний вік є сензитивним для процесу формування відчуття часу дітьми. У період проведення досліджень перебування дітей у старшій групі ДНЗ відбувається активний розвиток уявлень дітей про майбутнє. Майбутнє в їх уяві стає більш чітким, реальним, діти більше використовують у розповідях відомості про реальні події майбутнього. Час та простір існують об'єктивно, вони стосуються всіх живих істот, всіх предметів та явищ. Уявлення про час та простір змінювалися залежно від історичного періоду, культури, релігії, розвитку фізики, біології, психології та інших наук. Сприйняття часу – це образне відображення таких характеристик дійсності як циклічність, тривалість, швидкість протікання і послідовність. Сприйняття часу відбувається завдяки роботі декількох аналізаторів. Безпосередньо сприймаються лише дуже короткі хвилинні інтервали, триваліші періоди оцінюються людиною опосередковано, за участі вищих функцій психіки. На сприйняття часу впливають такі фактори: вік людини, шумомотивація, емоції, фармакологічні засоби, наповненість проміжку часу подіями, стресові ситуації, темперамент людини. Розвиток у дітей відчуття часу -

це лише один з аспектів розвитку дітей, але він є надзвичайно значущим, оскільки процеси фізичного сприйняття світу в цілому незворотні - вони залишають «слід» в душі дитини і за сприятливих умов знов і знов відновлюються і заявляють про себе в повну силу. У ході дослідження підтвердилися висловлені нами гіпотетичні положення про те, що у дітей старшого дошкільного віку, відбувається розвиток та формування відчуття часу, якщо його розглядати як феномен, що включає фізичний, психічний і художній час. За результатами дослідження між першим та другим етапом відбувалося формування відчуття часу, вміння виділяти циклічність у часі, володіти фізичним часом. Набула розвитку здатність створювати образ майбутнього в деталях і в динаміці; відчувати єдність ритму, простору і часу. При уявленні подій майбутнього було використано засоби художнього часу, передано єдність ритму, часу і простору в художній діяльності.

Список використаних джерел

1. Варій М.Й. Загальна психологія: Навч. посібник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. - Львів: Край, 2005.
2. Веккер Л.М. Психические процессы: В 3 т. - Т. 1. -Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974.
3. Выготский Л.С. Воображение и его развитие в детском возрасте // Собр. соч. Т.2.- М., 1982.
4. Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. - К.: Рад. шк., 1976. - 270 с.
5. Волков Б.С. Психология младшего школьника. - М.: Просвещение, 2002. - 125 с.
6. Дудін М. П. Модельні характеристики просторово-часової точності гандболістів віком 15-18 років / М. П. Дудін, Т. А. Кропивницька // Олімпійський спорт і спорт для всіх : тези доп. IX Міжнар. наук. конгр. – К., 2005. – С. 656.
7. Дячук А. В. Начальная подготовка в художественной гимнастике девочек 7-9 лет с учетом развития восприятия времени : автореф. дис.канд. наук по физ. воспитанию и спорту : спец. 24.00.01 «Олимпийский и профессиональный спорт» / А. В. Дячук. – К, 2008.– 21 с.
8. Загальна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: А.Г.Н., 2002.

Резюме Исследование посвящено проблеме развития чувства времени у детей старшего дошкольного возраста и их взаимосвязи с вниманием. В ходе исследования подтвердились высказанные нами гипотетические положения о том, что у детей старшего дошкольного возраста, происходит развитие и формирование чувства времени, если его рассматривать, как феномен, включающий физическое, психическое и художественное время.

Ключевые слова: время, ритмы, человек, деятельность, успех, восприятие, константность, апперцепция, дети, биологическое, психологическое и историческое время.

Summary. This research deals with the problem of time sense development in senior preschool age and its correlation with attention. Our theory that formation and development of this phenomenon in senior preschool age is prolonged process which consists of physical time, psychological time and artistic time was confirmed.

Key words: time, rhythm, human being, activity, success, perception, apperception, children, biological time, psychological time, historical time.

УДК 159.9.016

О.В. МАТЛАСЕВИЧ

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ В СВІТЛІ ХРИСТІАНСЬКОГО СВИТОГЛЯДУ

Резюме. У статті проаналізовано особливості психологічної профілактики адиктивної поведінки молоді в контексті християнського світогляду. На основі аналізу основних психологічних причин виникнення адикцій (почуття соціальної невизначеності, відсутність усталених цінностей і цілей у житті, схильність покладатися на зовнішній контроль, брак внутрішнього психологічного потенціалу людини), поглядів християнських філософів та психологів авторка обґрунтовує висновок, що їхній появі особливо сприяє обмеженість особистісної (психологічної) свободи. У статті розкрито зміст поняття свободи у філософії, психології та виділено її основні аспекти. У контексті християнської психології особистісна свобода розуміється як духовно-моральний стан людини, невід'ємний від любові та відповідальності; як здатність до духовного та морального вдосконалення. В результаті неконструктивного розвитку особистості формується комплекс залежності. Необхідною умовою розвитку особистісної свободи є усвідомленість людиною, що вона – образ Божий. Християнські психологи підкреслюють, що відмова людини від сприйняття себе як самоцінної істоти є однією з основних передумов розвитку адиктивної поведінки, а також перешкодою в релігійному розвитку. Звідси автор робить висновок, що будь-яка залежність має духовну природу. Тому психопрофілактична робота з метою попередження адиктивної поведінки молоді повинна бути спрямована на розвиток особистісної свободи та самоповаги.

Ключові слова: особистісна свобода, християнська психологія, адиктивна поведінка, психологічна профілактика.